

Eesti Vabariigi välispolitsei likvideerimine ja töölis-talupoegade miilitsa organiseerimine 1940. aastal

Peeter Kaasik*

Kuna Eesti Vabariik valis 1939. aastal n.-ö. hääletu alistumise tee, siis andis see NSV Liidule 1940. aasta juunis võimaluse käiku lasta plaan, kus ei pidanud okupeerimist ega annekteerimist ülemäära avalikult eksponeerima. Kingituseks okupantidele osutus Eesti Vabariigi seadusandlus (eriti kaitseseisukorra kehtimine) ja laiade volitustega presidendi Konstantin Pätsi koostöövalmidus kinnitada kõik riikluse likvideerimiseks vaja minevad dokumendid. Siiski tuli arvestada, et okupatsiooni tingimustes antud õigusaktid olid rahvusvahelist õigust silmas pidades õigustühised, aga ka vastuolus Eesti Vabariigi Põhiseadusega. Nii oleks teoreetiliselt olnud iga Eesti kodaniku õigus ja kohustus astuda välja põhiseadusliku korra kaitseks. Kas NSV Liidu juhtkonnas asju just sedamoodi käsitleti, pole teada, kuid ilmselt ei välistatud ka spontaanset vastupanu. Mõistagi oli sellises olukorras esmane ülesanne üle võtta „jõustruktuurid“: armee, politsei, piirivalve ja sisekaitse kaalukam jõud – vabatahtlik Kaitseliit. Just viimast peeti kõige ettearvamatumaks ning juba Narva diktaadiga 17. juunil 1940 soostus Eesti pool NSV Liidu nõudmisega, et eraisikute käest relvad ära korjatakse.¹ Kuigi Kaitseliitu selles nõudmises otseselt ei nimetatud, peeti silmas peaaesjalikult just kaitseliitlaste käes olevaid relvi. Kaitseliit ise likvideeriti vastavalt presidendi seadusele 28. juunil 1940.²

Eesti Vabariigi armeed ei peetud otstarbekaks laiali saata, see liideti 1940. aasta sügisel Punaarmee ja ning sai nimeks 22. (territoriaalne) laskurkorpus, mis aasta jooksul pidi ümber formeeritama tavaliseks Punaarmee laskurkorpuseks.³

Mõnevõrra keerukam oli siseministeeriumi ja tema allasutuste ülevõtmine. Eeltöödega alustasid Eestisse koos baasivägedega saabunud NSV Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi (edaspidi NKVD) operatiivgrupi tšekistid juba enne Eesti okupeerimist.

Pärast juunipööret reorganiseeriti siseministeeriumi allasutustest esimesena piirivalve. 22. juulil anti merepiir ametlikult NSV Liidu piirivalvele üle ja järgmisel päeval ka Eesti–NSVL-i piiri valvamine.⁴ See ei puudutanud siiski Eesti–Läti piiri, mida jäid kuni 1941. aasta suveni

* Peeter Kaasik (1974), PhD, Eesti Mälu Instituut, Suur-Ameerika 12, 10412 Tallinn, peeter.kaasik@mnemosyne.ee

¹ 17. juunil 1940 kohtusid Narvas kindral Johan Laidoner ja NSV Liidu kaitse rahvakomissari asetäitja Kirill Meretskov ning kirjutati alla täiendavate vägede sissetoomise kokkulepe (n.-ö. Narva diktaat), mida loetakse okupatsiooni alguseks. Vt. RA, ERA.495.11.52, 1–3.

² Kaitseliidu likvideerimise seadlus. Antud Vabariigi Presidendi poolt 27. juunil 1940. Riigi Teataja. 1940, 55, 498. Vt. lähemalt P. Kaasik. Liquidation of the Estonian Defence League in 1940. – Estonia 1940–1945: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Edited by Toomas Hiio, Meelis Maripuu and Indrek Paavle. Tallinn: IKUES, 2006, lk. 131–142.

³ Vt. A. Pajur. Eesti Rahvavägi 1940. aastal. – Eesti aastatel 1940–1953. Sovetiseerimismehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 15[22]. Koostanud T. Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk. 65–105.

⁴ 20. augustil antud käskkirjaga vabastati teenistusest arvates 31. augustist 276 piirivalvurit Narva, Tallinna ja Peipsi jaoskonnast; 21. augustil 43 piirivalvurit Petseri jaoskonnast; 22. augustil 104 piirivalvurit Lääne jaoskonnast jne., kes eraellu saadetuna jäid teenistusest.

edasi valvama eesti piirivalvurid. Täielikult ei likvideeritud ka senist Siseministeeriumi Piirivalve Talitust, see jätkas tegevust ka Eesti NSV NKVD koosseisus.⁵

Teisi siseministeeriumi allasutusi – politseid, tuletõrjet, õhu- ja gaasikaitset ning Oma-valitsuste Talitust – ei saanud päevapealt reorganiseerida. Esiteks polnud vajaminevat ja usaldusväärset kaadrit kuskilt võtta ning teiseks polnud selleks ka otsest hädavajadust. Nii kasutati olemasolevat seadusandlust, et võtmeametikohad täita võimule usaldusväärsete isikutega ning seejärel alustada senise struktuuri järk-järgulist lammutamist.

Uute ülesannete põhiolemust selgitas Johannes Varese nukuvalitsuse siseministri abiks nimetatud kohalik kommunist Harald Haberman nii:

„Milline oli instruktaaž? Minister oli Unt⁶, mulle öeldi, et mine tema juurde, tema ütleb. Läksin tema juurde (esimest korda nägin). Tutvusime. Ta rääkis: Meil on seadused, uuri, tegutse seaduse järgi, kuid vaata, et meie huvides. [– – –] Partei liinis allusin ma sm. Arbonile⁷, ta andis mõned üldised juhised, kuid tegeliku töö läbiviimisel aitas sm. Škurin⁸ (Liidust) ja põhimõttelistes küsimustes sm. Ždanov. Just tema andis kõik põhisuunad, mida ma ei saanud valitsuselt ega parteilt. [– – –] Uued direktiivid, mis ma temalt sain, olid kodanliku valitsusaparaadi lammutamise kohta, see puudutas esmajärjekorras salapolitseid, politseid, Kaitseliitu ja kõige reaktioonilisemaid ministeeriume.“⁹

Niisiis siseministeeriumi ja tema allasutuste ümberkujundamine toimus NSV Liidu emisari Andrei Ždanovi etteantud plaani järgi ja NKVD operatiivgrupi suuniste kohaselt.¹⁰ Kii- resti vahetati välja kõik senised ministriabid ja suur osa siseministeeriumi keskasutuste juhte. Samas ei tehtud kuni 1940. aasta augusti keskpaigani ministeeriumi struktuuris mingeid olulisi ümberkorraldusi ja politseiasutused jätkasid tööd endistel alustel, kuid NKVD operatiivgrupi kontrolli all. Esimeseks suuremaks muudatuseks siseministeeriumi struktuuris oli 14. augustil 1940 jõustunud kohtu- ja siseministeeriumi ühismäärus, mille kohaselt Vangimajade Talitus anti kohtuministeeriumi alluvusest siseministeeriumi haldusalasse.

Siseministeeriumi ja selle allasutuste ülevõtmine on senises ajalookirjutuses leidnud põhjalikku kajastust.¹¹ Tüvitekstiks võib käesoleval teemal lugeda ajaloolase Valdur Ohmanni 2000. aastal kaitstud magistritööd „Eesti NSV Siseministeeriumi institutsionaalne areng ja arhivaalid“. Põhjalikult on siseministeeriumi struktuuride lammutamist lahatud ka kahes koguteoses: „Estonia 1940–1945“¹² ning „Sõja ja rahu vahel“ (II kd.).¹³

⁵ Vt. lähemalt T. Noormets. Fate of the Estonian Border Guard in 1940–1941. – Estonia 1940–1945, lk. 259–270.

⁶ Maksim Unt, Johannes Varese valitsuse siseminister.

⁷ Herman Arbon, EK(b)P KK büroo liige.

⁸ Aleksei Škurin, 1940 mais saadeti NSV Liidu NKVD Riikliku julgeoleku peavalitsuse juurdlusosakonna ülemale asetäitja ametikohalt Eestisse, kus juhtis NKVD operatiivgrupi tööd ja siseministeeriumi allasutuste ülevõtmist. 1940. aasta augustist ENSV siseasjade rahvakomissari asetäitja.

⁹ RA, ERAF.247.51.70, 22–23. H. Haberman. Vospominaniya 1920–1941 gg, stenogramma (üles kirjutatud Olaf Kuuli 1960).

¹⁰ N. Petrov. Dela i ljudi sovetsoj gospesopasnosti v Estonii v 1940–1941 (Ettekanne rahvusvahelisel konverentsil Rahvusraamatukogus, 15. juunil 2005, koopia autori valduses).

¹¹ Politseiasutuste kohta vt. nt. M. Krikk. Eesti kriminaalpolitsei 1920–1940. Tallinn: Olion, 2007; M. Krikk. Eesti poliitiline politsei 1920–1940. Tallinn: Olion, 2002. Arhiivide sovetiseerimisest vt. nt. P. Pirsko Eesti arhiivinduse sovetiseerimine. – Eesti aastatel 1940–1953, lk. 106–152; A. Rahi-Tamm. Arhiivid Nõukogude repressiivaparaadi teenistuses. „Poliitvärvingute“ kartoteek Eestis 1940–1956. – Ajaloolise Ajakirja teemanumber 2009 Eesti ajaloost Nõukogude võimu perioodil, nr. 1/2, lk. 123–153; Vanglatest vt. nt. P. Kaasik. Prisons in Estonia 1944–1955. – Estonia Since 1944. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity, edited by T. Hiio, M. Maripuu, I. Paavle. Tallinn: IKUES, 2009, lk. 541–566.

¹² Vt. nt. P. Kaasik, T. Hiio, A. Kuusik. Reorganisation of the Police and the Court System. People's Home Guard; Indrek Paavle. Sovietisation of Local Governments in 1940–1941; M. Maripuu, P. Kaasik. Sovietisation of the Court System in 1940–1941; V. Ohmann. Internal Affairs and State Security Institutions of the ESSR in 1940–1941. – Estonia 1940–1945, lk. 105–118, 241–256, 271–296, 297–308.

¹³ Vt. nt. P. Kaasik. Kaitseseisukord ja selle rakendamine okupatsioonivõimu teenistusse; I. Paavle. Eesti NSV

Üsna tagasihoidlikku tähelepanu on seni pälvinud siseministeeriumi suurima struktuuriüksuse välispolitsei reorganiseerimine. Samas oli uue võimu vaatenurgast tegemist üliolulise ametkonnaga ja seda mitte niivõrd korralvalve seisukohast kui arvukate administratiivsete ülesannete tõttu.

Seetõttu sissejuhatavalt mõne sõnaga välispolitsei struktuurist ja ülesannetest. Välispolitsei üldjuhtimist kureeris Politseitalituse välispolitsei inspektor ja juhtivaks üksuseks kohapeal oli prefektuur, mille tegevuspiirkonna moodustas üks või kaks maakonda selle territooriumil asuvate linnadega.¹⁴ Prefektuuri juhtis prefekt, kelle ülesandeks oli politsei juhtimine kohapeal, lisaks mõned administratiivsed ülesanded, näiteks laskeriistade lubade andmine, koosolekute registreerimine, välismaalaste küsimused jm.¹⁵ Prefektuurid jagunesid jaoskondadeks, mille tegevust juhtis komissar.¹⁶ Jaoskonnad jagunesid omakorda rajoonideks ehk konstaablipiirkondadeks ja linnades allusid peale konstaablite komissarile veel kordnikud.¹⁷

Lisaks korralvalvele ja lihtsamate kuritegude uurimisele¹⁸ ning seaduste, määruste ja korralduste täitmise üle järelevalve teostamisele oli välispolitseil veel rida ülesandeid teiste ametkondade alalt. Kohtuasutuste kompetentsi kuuluvate küsimuste puhul pidi välispolitsei määruste ja seaduste rikkumise korral viima läbi juurdluse ja saatma asja edasi valmiskujul kohtuinstantsidesse. Politsei ülesanne oli veel kohtukutsete kättetoimetamine, süüdlaste ja tunnistajate (sund)kohaletoomine, kohtuorganite poolt politseivalve alla antud isikute valve ja asitõendite hoidmine. Sõjaväe alal oli politsei ülesanne registreerida reservi arvatud kaitseväelasi, samuti kutsealuseid. Lisaks jooksikute püüdmine, kes polnud ilmunud sündsa teenima või olid lahkunud sealt omavalitsuselt. Tööstuse ja kaubanduse alal oli politsei ülesanne kontrollida mõtte ja kaalusid, kauplemisajast kinnipidamist ning puhtuse ja tervishoiuõuete täitmist. Politsei pidi fikseerima ka tööõnnetused. Metsanduse ja jahinduse alal oli politsei ülesanne võidelda metsavarguste ja jahiseaduste rikkumiste ning röövpüügi vastu. Maksude alal pidi politsei sisse nõudma riigi ja omavalitsuse maksud, kui need polnud makstud tähtajaliselt. Teede alal jälgis politsei määruste täitmist jõuvankrite korrashoiu ja liikluseeskirjade kinnipidamise küsimuses.¹⁹

Politseiametnikke peeti ideoloogiliselt küll „vana korra kõige ustavamateks jüngriteks“, kuid arvestades laia tööpõldu, polnud võimalik välispolitsei organisatsiooni päevapealt likvideerida. See lahendati üsna omalaadisel moel. Alljärgnevalt põgusalt välispolitsei ülevõtmisest ja töölis-talupoegade miilitsa moodustamisest.

valitsemiskorraldus; T. Noormets. Eesti piirivalve ja selle asendamine NSV Liidu piirivalvevägedega; P. Kaasik. Ümberkorraldused politseis 1940. aasta suvel; P. Kaasik. Rahva Omakaitse; T. Hiio, I. Paavle, M. Saueaak, T. Tannberg. NSV Liidu terrorisüsteem. – Sõja ja rahu vahel. II köide. Esimene punane aasta. Okupeeritud Eesti julgeolekupoliitiline olukord sõja alguseni. Peatoimetaja E. Tarvel; II köite toimetaja M. Maripuu. Tallinn: S-Keskus, 2010, lk. 187–204, 211–227, 353–370, 372–388, 394–409, 412–423.

¹⁴ Prefektuurid olid Tallinn-Harju (prefekti asukoht Tallinn), Tartu-Valga (Tartu), Lääne-Saare (Haapsalu), Pärnu, Viljandi, Rakvere-Paide (Rakvere), Võru-Petseri (Võru). 1927 liideti Viljandi ja Pärnu prefektuurid. Prefekt asus Viljandisse. 1932. a. lisandus Narva prefektuur. Oktoobris 1939 lahutati Saare-Lääne prefektuur kaheks: Saare ja Lääne prefektuuriks. Prefektuuri õigustes oli ka raudteepolitsei. 1935. aastal nimetati raudteepolitsei ülemkomissar raudteede prefektiks.

¹⁵ Suuremates prefektuurides olid prefekti otsesteks abilisteks abiprefektid – Tallinn-Harju prefektuuris kaks ja Tartu-Valga prefektuuris üks.

¹⁶ Suuremad linnad jagunesid mitmeks jaoskonnaks, väiksemad moodustasid ühe jaoskonna, kas tervikuna või ühes teatud arvu valdadega suuremates jaoskondades. Enamasti linnades oli komissari abiks abikomissar.

¹⁷ RA, ERA.1.4.696, 2–8, Politsei organisatsioon Eestis (koostanud E. Mets, dateerimata).

¹⁸ Kriminaalkuritegude uurimist korraldas kriminaalpolitsei, mis jagunes maakondlikul alusel, s. t. kriminaalpolitsei komissaride ametkonnad paiknesid maakonnalinnades ja eraldi Narva linnas. Kriminaalpolitsei komissarid allusid Politseitalituse kriminaalpolitsei inspektorile. 1. aprilli 1940 seisuga töötas kriminaalpolitseis 164 politseiametnikku. Vt. RA, ERA.1.4.695, Kriminaalpolitsei koosseisud 1. aprilli 1940 seisuga.

¹⁹ Politsei organisatsioon Eestis, lk. 1–8.

„Kaadrite raputamine“

Okupatsiooni alguses senist politseistruktuuri kuigivõrd ei muudetud. Riikliku julgeoleku alal tegutses edasi poliitiline politsei, kriminaalpolitsei tegeles keerulisemate kriminaalkuritegudega ja välispolitsei eelkirjeldatud tegevusega.²⁰ Politsei otsene juhtimine jäi edasi Politseitalituse kompetentsi, mille eesotsas olid Politseitalituse direktor (1940. aasta juuli keskel nimetati sellele ametikohale kommunist Andres Murro), abidirektor ja kolm inspektorit, kes koordineerisid välis-, kriminaal ja poliitilise politsei tegevust.

Esmaseks tööloiguks oli eelkõige poliitilise politsei struktuuri ülevõtmine, mida siinkohal ei käsitleta. Välispolitseiga (ja kriminaalpolitseiga) oli aega, seda enam, et vajaminev usaldusväärne kaader kohapeal puudus ja NSV Liidust nende sissetoomist ei peetud otsustarbekaks. Nii kujunes välis-, aga ka kriminaalpolitseinike väljavahetamine uuele korrale usaldusväärsemate korrakaitstjate vastu mitmeastmeliseks. Ehk algas nõندانimetatud „kaadrite raputamine“, mille käigus vahetati välja politseiprefektid ja osad komissarid. Erinevalt poliitilisest politseist määrati nende asemele senised Eesti Vabariigi politseiametnikud. Et püsida vähemalt näiliselt seaduslikkuse raamides, kasutati ära president Konstantin Pätsi

Rahva Omakaitse üksus. EFA.280.0.37598

koostöövalmidust, kellel olid laialdased volitused kõrgemate ametnike ametisse nimetamise ja ametist vabastamise küsimuses. Vajadusel kasutati ka kaitseisukorra seaduse § 12 lõiget 1, mis andis Vabariigi Presidendile õiguse kaitseisukorra kehtivuse piirkonnas vabastada ametist tema poolt ametisse nimetatud riigiteenijaid ja omavalitsuste ametiisikuid.²¹

Välipolitseist vabastati või lahkus muudel põhjustel kuni 21. augustini ametist viis prefekti, 14 politseikomissari, 32 konstaablit, kolm alamkonstaablit, kuus vanemkordnikku, 21 kordnikku.²² Niisiis, kui 1. juuni 1940. aasta seisuga teenis välispolitseis 1580 politseiametnikku, siis oli vallandatute-lahkunute arv kuni augusti lõpuni üsna tühine (u. 5%).²³ Küll toimus ridamisi komissaride ja konstaablite ümberpaigutamisi ühest piirkonnast teise, mis pidi täitma juhtivate politseiametnike sissetöötatud aparaadist lahtikangutamise ülesannet.

Juba 1940. aasta juunis alustati välispolitsei sovetliku analoogi töölis-talupoegade miilitsa (edaspidi

²⁰ Vt. nt. RA, ERA.R-1760.1.2, 1–270.

²¹ Kaitseisukorra seadus. Antud Riigihoidja poolt dekreedina 11. aprillil 1938. – Riigi Teataja, 1938, 40, 365.

²² RA, ERA.1.4.671, 47, S 21 ijunja do 21 avgusta 1940 g osvoboždeno iz policejskoj služby.

²³ RA, ERA.1.4.681, Teated prefektuuride koosseisu üle 1 aprillist kuni 1. juunini 1940.

TTM) formeerimise eeltöödega. Selleks oli vaja esmajoones välja valida sobiv kaader ja anda sellele ka mingi väljaõpe. Niisiis oli lisaks „kaadrite raputamisele“ eesmärgiks juunipöördes aktiivselt osalenud „tööliskorrapidajate“ või „tööliskaitserühmade“²⁴ ehk uue nimega Rahva Omakaitse (RO²⁵) liikmete sulandamine korrakaitse struktuuridesse.

1. augustiks oli täidetud välispolitsei koosseisulistest kohtadest 96%, kuid siinkohal tuleb silmas pidada, et siseministri määrusega 23. juulist suurendati prefektuuride koosseise ning enamik nimetatud ametikohti polnud veel täidetud. Oluline on see, et juurde loodud ametikohtade võis määrata ainult Rahva Omakaitse liikmeid.²⁶ Sellega algas protsess, mida kirjeldas ministriabi Harald Haberman järgmiselt: „Põhiliin seisnes selles, et seda aparaati tuleb desorienteerida ümberpaigutamise ja vabastamise ning noorte „Rahva omakaitse“ liikmete politseisse määramisega. Sel alusel toimus aparaadi uuendamine.“²⁷

Rahva Omakaitse rivis Vabaduse Väljakul 06.07.1940. EFA.446.0.153463

Töolis-talupoegade miilitsa formeerimise eeltööd

Kuigi tinglikult eksisteeris Rahva Omakaitse juba alates 21. juunist, polnud sellel moodustisel esialgu mingit seaduslikku alust, samuti puudus sellel sovetlik analoog.²⁸ Kui päris täpne olla, siis polnud korrakaitset silmas pidades sellise organisatsiooni järele tegelikult ka mingit hädavajadust, sest Eesti Vabariigi politsei organisatsioon jätkas tegevust ja vajaduse korral oleks saanud sekkuda NSV Liidu NKVD piirivalve- ja siseväed ning Punaarmee.

Organisatsiooni legaliseerimise vajadust on sovetlik õigusteadlane Eerik-Juhan Truuväli põhjendanud vajadusega turvata 1940. aasta juuli keskel Riigivolikogu valimisfarssi: „Võis ju kodanlus kasutada valimiskampaaniat katseks oma võimupositsioonide taastamiseks ja oma kontrevolutsioonilise tegevuse aktiveerimiseks. RO üksuste kasutamine sellel perioodil, eeskätt valve organiseerimisel valimisjaoskondades, osutus möödapääsmatuks.“²⁹

Kuigi paralleelse korrakaitseorganisatsiooni moodustamise taga oli mõistagi ka okupatsioonivõimu sügav umbusk kodanlike asutuste vastu, eriti politseinike ja vangivalvurite suhtes,

²⁴ Tööliskaitse nimetust kasutati teadaolevalt viimast korda 25. juunil. Seda mitte siiski otseselt, vaid sel päeval kajastasid ajalehed „sügavate austusavaldustega“ 21. juunil Sidepataljoni ründamisel surma saanud tööliskaitse liikme J. Leveti mahamatmist. Vt. nt. Töölisliikumise „tundmatu sõduri“ matus. – Rahva Hääl, 25.06.1940.

²⁵ Kiiresti sai organisatsioon lühendi järgi rahvapärase hüüdnime „Röövlid Omavahel“.

²⁶ RA, ERA.4404.1.242, Politseitalituse direktori A. Murro ringkiri nr. 842-j prefektidele.

²⁷ H. Haberman. Vospominanija 1920–1941, lk. 23.

²⁸ RO tegevuse ametlikuks algusdaatumiks võiks lugeda 27. juunit 1940, kui RO üldjuhiks määratud Karl Hansson andis esimese käskkirja, millega maakondades tuli moodustada organiseerimiskomisjon. Vt. RA, ERA.R-35.1.2, 1.

²⁹ E.-J. Truuväli. Rahva Omakaitse 1940. aasta sotsialistlikus revolutsioonis Eestis. – TRÜ Toimetised, vihik 197. Õigusteaduslikke töid VII. Tartu 1967, lk. 6.

oli nimetatud valimistel valve teostamise vajadus siiski otsitud põhjus. Kui poliitilise politsei ülevõtmisel sai NKVD operatiivgrupp kasutada kohalikke kommuniste, siis välis- ja kriminaalpolitsei tarbeks viimaseid lihtsalt ei jagunud ning ülesanded olid liiga spetsiifilised, et kasutada täiesti ettevalmistuseta isikuid. Samas polnud endist kaadrit võimalik tulevases Nõukogude Eestis rakendada ainuüksi ideoloogilistel põhjustel ehk kõik senised politseinikud tuli välja vahetada. See oli ka peamine põhjus, miks moodustati vaheastmena ülemaaline Rahva Omakaitse organisatsioon, mis tegutses paralleelselt välispolitseiga, võttes sellelt esialgu üle ka mõned teisejärgulised funktsioonid.

5. juulil 1940 andis president Konstantin Päts „Rahva Omakaitse korraldamise seaduse“, mille kohaselt oli Rahva Omakaitse (RO) riiklike ülesannetega vabatahtlik töötava rahva omakaitse organisatsioon ehk see moodustati uue võimu toetuseks ja liikmetelt eeldati ustavust okupatsioonivõimule. Tinglikult oli RO sovetlik ühiskondlikel alustel tegutsev Kaitseliidu analoog, kuid seda mitte otseselt riigikaitset silmas pidades. RO põhikiri valmis augustis 1940 ja sisuliselt kopeeris see lihtsustatud kujul likvideeritud Kaitseliidu põhikirja, kuid pidas organisatsiooniliselt silmas ka välispolitsei struktuuri ja allus siseministrile.³⁰

Konkreetsamad RO ülesanded olid järgmised: politseivõimude abistamine kodanike julgeoleku kaitsmisel (siseministri poolt määratud ulatuses), oma liikmeile sõjalise õpetuse ja kasvatuse andmine ning nende kultuuriline ja kehaline arendamine. RO liikmed pidid kandma siseministri poolt kinnitatud vormirõivastust ja eraldusmärke.³¹ RO liikmetele anti õigus teenistuskohustuste täitmisel kanda relva.³²

Eelnimetatud RO korraldamise seadusele ei järgnenud siiski kiiret organisatsioonilist väljakujunemist. Mõnevõrra varem kujunesid välja ainult RO Tallinna ringkonna staap ja allüksused. Ülejäänud ringkondades tegelesid RO organiseerimisega kuni augusti alguseni kohaliku töölisühingu juures RO organisaatorid³³. Ülemaalisteks organiteks olid põhikirja järgi üldjuht, tema abid ja RO staap (peastaap).³⁴ Üldjuhiks nimetas siseminister alates 21. juunist kohaliku kommunisti Karl Hanssoni.³⁵ Üldjuhi lähimad abilised olid tema kolm abi: poliitika kasvatustöö alal (Viktor Feigin), organisatsioonilise töö alal³⁶ ja majanduse alal (Johannes Rahanik). RO väljaõppe, organisatsiooni, poliitilis-kultuurilise töö ja majandusajadega tegeles RO peastaap, mille ülemaks nimetati alates 19. juulist üks uue võimuga kaasa läinud kaadriohvitseridest – major Johann Jako.³⁷

RO jagunes territoriaalseteks ringkondadeks, mille piirid kattusid seniste politseiprefektuuride omadega.³⁸ Ringkonnad võisid jaguneda omakorda territoriaalseteks osakondadeks. Igas ringkonnas/osakonnas oli 3–4 jaoskonda.³⁹

³⁰ RA, ERA.R-35.1.1, Rahva Omakaitse (RO) põhikiri. Kinnitatud Eesti Vabariigi Valitsuse poolt (dateerimata, ilmselt august 1940).

³¹ Vormirõivastuse said siiski vähesed ja enamik eristus massist edaspidi ainult käiselindiga.

³² RA, ERA.14.2.1251, 65–67, Rahva Omakaitse korraldamise seadus. Antud Vabariigi Presidendi poolt dekreedina 5. juulil 1940.

³³ Vt. Vankumatu ustavus töörahvale – RO lipukirjaks. – Rahva Hääl, 27.07.1940, nr. 35.

³⁴ Lisaks kuulusid ülemaaliste organite hulka kongress, üldjuhatus ja üldrevisjonikomisjon. Nende organite tegevus säilinud Rahva Omakaitse dokumentide hulgas ei kajastu. Kuna RO tegutses lühikest aega, ei jõudnud need ilmselt tööle asuda.

³⁵ Karl Hansson oli ametis 2. septembrini, kui ta vahetas välja senine RO Peastaabi kantsleileülem Herman Veiss.

³⁶ Üldjuhi abina organisatsioonilise töö alal on E.-J. Truuväli nimetanud Arnold Brennerit, kuid tema asumist sellel ametikohal dokumendid ei kinnita. Küll on teada Brenneri määramine Toompea lossi komandandi abiks alates 1. juulist 1940 ja komandandiks alates 20. augustist 1940. (RA, ERA.R-35.1.109, 9, RO Tallinna ringkonna juhi käskkirjad nr. 9 ja 15, 1. ja 20. augustist 1940)

³⁷ RA, ERA R-35.1.2, 2, 5, RO üldjuhi käskkirjad nr. 2 ja 5, 27. juulist ja 2. septembrist 1940.

³⁸ Virumaa jaotati kaheks. Narva ja Viru-Järva ringkonna piir jooksis üldjoontes Tudulinna–Kohtla-Järve joonel. Vt. RA, ERA.R-35.1.3, 12, RO organisatsioon nr. 1; RA, ERA.R-35.1.2, 2–2p, RO üldjuhi käskkiri nr. 2, 27. juulist.1940.

³⁹ RA, ERA.R-35.1.8, RO organisatsioon ja dislokatsioon (dateerimata, arvatavalt juuli lõpp 1940).

NSV Liidu NKVD ansambli vastuvõtmine Balti jaamas. Paremalt 2. Eesti NSV haridusminister J. Semper. 1940 suvi. EFA.205.0.77941

Alguses oli RO liikmeks astumine üsna lihtne. Ainuke tingimus, et liikmekandidaat oleks „tööline”. Juulis mõnevõrra täpsustati nõudeid: liige pidi olema vähemalt 17 aastat vana ja mõne ametiühingu- või töölisorganisatsiooni liige.⁴⁰ Et liikmete arv kiiresti kasvaks, oli esialgu seega soovituselt ainult kutseühingusse kuulumine ja sarnaselt EK(b)P-ga mingit katseaega alguses sooviavaldanute seas ei rakendatud. Alles organisatsiooni väljakujunemisel augustis hakati rakendama karmimat kontrolli, silmas pidades, et organisatsioon pidi peagi üle võtma välispolitsei funktsioonid.⁴¹ Nii oli 20. augusti 1940 seisuga RO-l 4773 liiget ning esitatud avaldusi veel 3366. Teatud osa avaldusi lükati ka tagasi. Arvud on teada Saaremaa ja Pärnumaa kohta, kokku praagiti välja 99 isikut.⁴²

RO funktsioonid, nagu ka organisatsiooni vajadus, jäid juhendkirjades mõnevõrra ebaselgeks. E.-J. Truuväli sõnastas need järgmiselt: „[RO salgad] võtsid enda peale valitsusasutuste kaitse ja tähtsate riiklike objektide, samuti suuremate tehaste ja kaevanduste kaitse. Võitluses kodanluse majandusliku sabotaaži mitmesuguste vormidega etendasid RO-lased eriti tõhusat osa suurtööstuse natsionaliseerimisel ja riikliku kontrolli kehtestamisel kaubandusettevõtete üle. Nende ülesandeks oli ja jäi ka demonstratsioonidel, miitingutel ja tööliiskoosolekutel korda pidada, kuna vastav funktsioon siseministri korraldusel politseilt ära võeti. Hiljem hakkasid RO liikmed järk-järgult asendama politseinikke ja sõjaväestatud valveüksusi valveteenistuses.”⁴³

Jättes välja ideoloogilise sõnavahu, siis olid funktsioonid n.-ö. abipolitseiilised ehk RO-d kasutati politseireservina välispolitsei operatiivalluvuses. Tundub siiski, et suur osa RO liikmetest ei saanud oma staatusest hästi aru ning juulist alates muutusid igapäevaseks kuritarvitused, mille käigus hakkasid omakaitsemehed valitseva korra kaitseks inimesi seadusevastaselt arresterima, läbiotsimisi korraldama jpm. Tihtipeale oli põhjuseks ka keskmisest suurem joobeaste. Näiteks 1. augustil 1940 koostati Tallinna 2. politseijaoskonnas protokoll RO-lasele August Vaherile, „kes oli joobunud olekus Kadrioru mererannas rikkunud avalikku korda ja nimetanud end RO liikmeks, käskinud rannas töötavatel töölistel töö seisma panna ning

⁴⁰ RA, ERA.R-35.1.4, 1, RO üldjuhi ringkiri nr. 5, 2. juulist 1940.

⁴¹ Põhikirja kohaselt võisid liikmeks astuda kõik kuni 18 a. vanused Eesti Vabariigi kodanikud. Vajalik oli vähemalt kahe liikme soovitus. Liikmeks võttis vastu osakonna (s. t. allüksuse) juht ja kinnitas ringkonnajuht. RO-sse ei tohtinud astuda isikud, kes olid olnud „mõne kodanliku organisatsiooni liikmed, kuulunud kodanlikku riigi- või omavalitsusteenistusse või ekspuaterinud võorast tööjõudu“. RO liige ei tohtinud olla ka kohtu poolt karistatud. Et seda vältida, oli korra kohaselt vastuvõtmiseks vaja ametiühingu soovitus ja kahe RO liikme käendust ning liikmeks soovijate suhtes rakendati kolmekuulist katseaega. Vt. RO põhikirja. § 11–19; Vankumatu ustavus töörahvale – RO lipukirjaks. – Rahva Hääli, 27.07.1940, nr. 35; RO – rahva julgeoleku valvur. – Postimees, 02.08.1940, nr. 206; RO – töötava rahva omakaitse. – Päevaleht, 20.07.1940, nr. 192.

⁴² Vt. RA, ERA.R-35.1.19, 35, 36, 38–40, 44–45 p, 47, 49, 50–55.

⁴³ J.-E. Truuväli. Rahva Omakaitse 1940. aasta sotsialistlikus revolutsioonis Eestis, lk. 5.

ähvardas üht töölist maha lasta⁴⁴. Reeglina lõpetati selline isetegevus üsna kiiresti, suurema segaduse korraldajad visati organisatsioonist välja ja mõned võeti ka kriminaalvastutusele. Rohkem aktsepteeriti RO liikmete tegevust „valvsate kodanikena“ ehk pealekaebajatena. Seda siiski teatud piirini, sest erinevaid asutusi hakkasid peagi ummistama klassikuuluvusest tulenevad kaebused (ka üksteise peale) ja ettepanekud, millel pahatihti polnud reaalsusega kuigi palju pistmist ja/või läksid uue võimu eesmärkidega vastuollu.

RO olulisemad ülesanded seisnesid põhiliselt erinevate valvepostide mehitamises ja tööhulk laienes seoses kõikvõimalike miitingute igapäevaseks muutumise ning natsionaliseerimisega.⁴⁵ Mitte et tegelikkuses oleks täiendavaid vahiposte väga vaja olnud, kuid mingi funktsioon tuli omakaitse meestele leida ja kasarmukorras oli võimalik paremini organiseerida tuleviku tarbeks ka vajalikku väljaõpet ning teostada poliitpropagandat.⁴⁶

Olulisem objekt, mille valvet RO teostas, oli Toompea loss. Selle valve võttis palgaline komando üle juba 21. juuni sündmuste käigus.⁴⁷ RO mehitas valvepostid ka Kadrioru lossis, Eesti Pangas ja Ametiühingute Keskliidu majas. Samuti pandi RO valve välja Tallinna sadamasse, Ellamaa turbatööstusesse, Rotermanni tehastesse jm.⁴⁸

Töölis-talupoegade miilitsa organiseerimine

Eesti NSV NKVD-le pandi formaal-juriidiline alus seoses ENSV konstitutsiooni kinnitamisega 25. augustil 1940. Seejärel lõpetati ettevalmistav periood ja alustati NKVD liiduvabariiklikule mudelile üleminekut (küll teatud eripäradega). NSV Liidu siseasjade rahvakomissari käskkirjaga 29. augustist 1940 määrati kindlaks ENSV NKVD struktuur. Rahvakomissariaadi kaader tuli komplekteerida kohalikest kommunistidest ja 1940. aastal Eestisse saadetud NKVD operatiivgrupi tšekistidest (reeglik oli, et kohalik kommunist oli formaalselt juhtpositsioonil, kuid tegelik juht oli NSV Liidust saadetud operatiivtöötaja). Rahvakomissariks määrati alates 25. augustist kohalik kommunist Boris Kumm (siseminister Maksim Unt andis ameti üle 31. augustil).⁴⁹

Eesti Vabariigi politseiaparaat likvideeriti lõplikult 11. septembril 1940, kui kõik senised välis- ja kriminaalpolitsei ülesanded anti üle ENSV NKVD Töölis-Talupoegade Miilitsavalitsusele (edaspidi TTMV).⁵⁰ 13. septembril vabastati ametist ka senised välis- ja kriminaalpolitsei inspektorid Richard Pruunmaa ja August Liit.⁵¹

Kuna TTM dokumendid on säilinud fragmentaarselt, ei ole võimalik täpselt kirjeldada, kuidas asjaajamine üle anti-võeti. Kuni lõpliku üleandmiseni eksisteerisid üheaegselt vanad ja uued struktuurid ning ametis olid paralleelselt mõlema ametkonna teenistujad. Näiteks 10. septembril andis senine Politseitalituse passitoimkonna juhataja Artur Milling asjaajamise ja dokumendid üle TTMV-le, kuid seda mitte ENSV NKVD korraldusel, vaid vastavasisulise käsu andis Politseitalituse abidirektor Aleksander Reinson.⁵²

⁴⁴ RA, ERA.R-35.1.115, 37–39p, Tallinna 2. politseijaoskonna, 5. rajooni konstaabli A. Pauki protokoll nr. 2682, 1. augustist 1940.

⁴⁵ Vt. RA, ERA.R.-35.1.6, Ajutine juhend RO valveteenistuse korraldamiseks, 08.08.1940.

⁴⁶ Vt. RA, ERA.R-35.1.9, 2–4, 11–24, RO ajutine õppekava; RO rivieeskiri; RA, ERA.R-35.1.5, 23, RO üldjuhi ringkiri nr. 118, 14. augustist 1940; RA, ERA.R-35.1.17, 7–8, R.O. Poliitilise- ja Kultuurilise Kasvatuse Komitee koosoleku protokoll nr. 1, 16. augustist 1940.

⁴⁷ RA, ERA.R-35.1.18, 2, RO koosseis nr. 2; RA, ERA R-35.1.112, 1–2, Toompea lossi vahtkonna sisemäärustik, kinnitanud Toompea lossi komandant M. Kitsing 31. juulil 1940.

⁴⁸ Vt. nt. RA, ERA.R-35.1.109, RO Tallinna-Harju ringkonna juhi käskkirjad nr. 1–21.

⁴⁹ V. Ohmann. Eesti NSV Siseministeeriumi institutsionaalne areng ja arhivaalid (1940–1954). Magistritöö, juhendaja T.-A. Tannberg. Tartu Ülikool, 2000, lk. 32; RA, ERA.1.4.125, 65, Endise ENSV siseministri, siseasjade rahvakomissari asetäitja M. Undi asjaajamise üleandmisakt.

⁵⁰ ENSV RKN otsus 11. septembril 1940. – ENSV Teataja 1940, 8, 64.

⁵¹ RA, ERA.R-34.1.1, 13, T.T. Miilitsavalitsuse Tallinna osakonna ülema käskkiri nr. 5, 18. septembrist 1940.

⁵² RA, ERA, R-34.1.62, 1, Politseitalituse üldbüroo passitoimkonna dokumentide üleandmise akt, 10. septembrist 1940.

Nõukogude võimu ajal töölis-talupoegade miilitsasse astunud endine juuksur Paul Sobrak Pärnu maanteel liiklust reguleerimas. September 1940. EFA.205.0.37150

Endised politseiametnikud olid osaliselt ametis kuni oktoobrini. Võimalik on jälgida ametnike vabastamise käiku Tallinn-Harju prefektuuri politseiasutuste näitel. 28. augustil vabastati Tallinnas ametist 171 politseiniku. Kokku vabastati Tallinna-Harju prefektuuris 28. augustist kuni 18. septembrini ametist 440 politseiniku.⁵³ TTM Petseri osakonna dokumentide põhjal võib öelda, et vabastamine käis üsna lihtsalt. Näiteks Senno jaoskonna politseikomissari vabastamisel saadeti viimasele koju järgmine lakooniline teatis: „Arvates 30. skp. olete teie vabastatud teenistusest ja andke jaoskonna asjaajamine ja riigivarandus üle selle ettenäitajale Mihhail Konstantinovile.“⁵⁴

Kriminaalpolitseis algas ametist vabastamine augusti lõpus. Näiteks vabastati 30. augusti TTM Tallinna osakonna ülema käskkirja alusel üks vanemassistent, seitse assistenti, kaks assistenti-kohustetäitjat ja kolm inimest kantsleipersonalist. 6. septembril veel 41 ametnikku, sealhulgas kriminaalpolitsei komissar Tallinnas Eduard Loovere ning abikomissarid Aleksander Tamtik ja Riho Sammalkivi.⁵⁵

Pärast Eesti Vabariigi politsei likvideerimist kaotati ka varasemad ametinimetused ning asemele tulid NSV Liidus kasutusel olnud auastmed. Juhtiva koosseisu varrukal oli NSV Liidu vapp, poliitkoosseisu varrukal viisnurk sirbi ja vasaraga.⁵⁶

Ametisse jäi välis- ja kriminaalpolitseis mõni üksik ametnik, kelleks olid üldjuhul tehnilised töötajad ning mõni isik kantsleipersonalist. Palju võimalusi ametis jätkamiseks ei olnudki, sest endised politseinikud ei vastanud miilitsatöötajale ette antud normidele. Miilitsakandidaat pidi esitama eluloo, kus oli kirjas sotsiaalne päritolu, kuulumine parteidesse või organisatsioonidesse, varanduslik seis jne. Lisaks pidi olema ühe ÜK(b)P liikme soovitus ja kui seda polnud võimalik hankida, siis andis soovituse käitise komissar, ametiühing või isik, „kes seisis riigiteenistuses kõrgel kohal“. Samuti pidi tulevane miilitsamees saada atesteerimise endisest töökohast, komissari allkirjaga või juhul, kui selline ametimees puudus, siis

⁵³ Vt. RA, ERA.R-34.1.105, 98; RA, ERA.R-34.1.1, 38.

⁵⁴ RA, ERA.R-1760.1.5, 342, Petserimaa miilitsaülema Julius Skilleri teatis Senno jaoskonna politseikomissarile, 30. augustist 1940.

⁵⁵ RA, ERA.R-34.1.105, 98; RA, ERA.R-34.1.1, 38, TTM Tallinna osakonna ülema käskkirjad nr. 2 30. augustist ja nr. 4 6. septembrist 1940.

⁵⁶ Miilitsainspektor (kolm rombi), – vanemmajor (kaks rombi), – major (üks romb), – kapten (kolm ristkülikut), – vanemleitnant (kaks ristkülikut), – leitnant (üks ristkülik), – nooremleitnant (kolm ruutu), – seersant (kaks ruutu), rühmakomandöri abi (neli kolmnurka), jaokomandör (kolm kolmnurka), vanemmiilitsionäär (kaks kolmnurka). Vt. Töölise-talupoegade miilitsa kaastöölise spetsiaal-nimetused. 1940. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:271342>

töölisnõukogu õnnistuse.⁵⁷ Nii moodustasid miilitsa kaadri enamikus Rahva Omakaitsest tulnud mehed, kelle ankeet ja soovitused ametikohale vastasid.⁵⁸

Paralleelselt miilitsa organiseerimisega toimus ka Rahva Omakaitse organisatsiooni likvideerimine. RO kolmekuulise tegutsemisaja jooksul oli organisatsioon oma ülesande üldjoones täitnud. See võimaldas vabatahtlikult uue võimuga kaasa läinud isikute selekteerimist, anda viimastele mõningane väljaõpe ja harjutada neid distsipliiniga.⁵⁹ Paljud endised RO liikmed võeti pärast organisatsiooni laialisaatmist ka ENSV NKVD muude allüksuste teenistusse. Lõplikult likvideeriti RO ENSV siseasjade rahvakomissari käskkirjaga 25. septembril 1940. Relvad, laskemoon ja sõjaline varustus anti üle TTM-ile.⁶⁰

Töölis-talupoegade miilitsa struktuur

Miilitsa otsene juhtimine kuulus ENSV NKVD miilitsavalitsuse kompetentsi, mille etteotsa määrati kohalik kommunist Edgar Petree.⁶¹ Tema asetäitjaks ehk ametkonna tegelikuks juhiks määrati miilitsa vanemleitnant Sergei Golubkov.⁶² Enamiku miilitsavalitsuse juhtivaid ametikohti võtsid üle NSV Liidust saadetud miilitsatöötajad.

TTMV igapäevatööd juhtis sekretariaat, mille eesotsas seisis Josif Smagar (hiljem Viktor Rader). Struktuuriüksusteks olid: poliit-(miilitsakapten Nikolai Voronin), väljaõppe osakond (vanemleitnant Ponomarjov), spekulatsiooni ja raiskamise vastu võitlemise osakond (Ivan Salomin), kriminaaljälitusosakond (miilitsaleitnant Vassili Hanin⁶³), eriosakond (miilitsaleitnant Lisjenko) ning rahandus-, kaadri-, majandus- ja passiosakond⁶⁴, Riiklik autoinspeksioon (Nikolai Razarjonov), välispasitoimkond, relvatöökoda ja rätsepatöökoda.⁶⁵

Kui Eesti Vabariigis olid välispolitsei kohapealseteks üksusteks prefektuurid, siis asemele asusid TTM maakondlikud osakonnad. Varasema kaheksa prefektuuri asemele moodustati TTM osakond igasse maakonda, lisaks Raudteede prefektuuri asemele raudteemiilits.

Miilitsaosakonna ülema ülesandeks oli miilitsatöö juhtimine kohapeal, kellel olid sarnaselt prefektiga ka olulised administratiivsed ülesanded. Osakond jagunes omakorda jaoskondadeks (kriminaaljälitusosakond, spekulatsiooni ja raiskamise vastu võitlemise osakond jt.). Osakonnad jagunesid linnades veel miilitsajaoskondadeks ja maapiirkondades rajoonide miilitsavolinike piirkondadeks, laias laastus üks rajoonivolinik valla kohta.⁶⁶ Näiteks Tartu maakonnas oli 37 rajoonivoliniku piirkonda.⁶⁷

⁵⁷ RA, ERA, R-1726.1-3, 14, Viljandi miilitsaülema ringikiri Viljandimaa T.T. Miilitsa volinikele, 10. oktoobrist 1940.

⁵⁸ Vt. nt. RA, ERA.R-1760.1.5, 340–393, RO liikmete avaldused miilitsasse tööle asumiseks, Petseri- ja Võrumaal.

⁵⁹ RA, ERAF.1.1.65, 2, Aruanne sõjaväe politiseerimisest ja sisekaitse korraldamisest (koostanud Oskar Katt, oktoober 1940).

⁶⁰ RA, ERA.R-35.1.120, 4, ENSV siseasjade rahvakomissari käskkiri 21. septembrist 1940; RA, ERA.R-35.1.2, 9–12, Üldjuhi käskkiri Rahva Omakaitsele nr. 9 23. septembrist 1940; RA, ERAF.32.12.100, A. Kalvo. Kaitstes Nõukogude võimu. Miilitsa sünniloost (käsikiri, 1966).

⁶¹ E. Petree oli selles ametis kuni 19. detsembrini 1940, kui ta vahetas välja Leonhard Klaaser, kes 15. mail 1941 määrati ühtlasi ENSV siseasjade rahvakomissari asetäitjaks miilitsa alal.

⁶² V. Ohmann. Eesti NSV Siseministeeriumi institutsionaalne areng ja arhivaalid, lk. 21, 156, 173; RA, ERAF, 1-47-37, 167, ENSV siseministri A. Resevi ettekanne EK(b)P KK-le 16. oktoobrist 1948 (Doklad o rabote organov MVD Ėstonskoj SSR za period s 1940 po 1.X.1948 god);

⁶³ 1941. aasta 5. juunist ENSV NKVD TTMV ülema asetäitja. – vt. ERAF, MVD töötajate teenistuslehtede kartoteek 1940/1941. a.

⁶⁴ Politseialituse passitoimkonna dokumendid anti TTM valitsusele üle 10. septembril 1940, sh. 181 väljavõtmata isikutunnistust aastatest 1920–1934, teadaanded välispassi saamisest, pitseeritud kast ümberasunud sakslaste isikutunnistustega jms. Vt. RA, ERA, R-34.1.62, 1, Politseialituse passitoimkonna üleandmisakt, 10. septembrist 1940.

⁶⁵ Vt. RA, ERA.R-34.1.1, 11, 70; R-34.1.9, 26, 60; R-34.1.9a; R-34.1.24, 1; RA, ERA.R-955.1.1, 5, 78; R-955.1.2, 46.

⁶⁶ RA, ERA.R-955.1.1, 5, TTMV ülema ringkiri 12. septembrist 1940.; TTM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 11. oktoobrist 1940.

⁶⁷ RA, ERA.R-955.1.4, T.T. Miilitsa Tartumaa rajooni volinike tööpiirkonnad.

Viljandimaa Mõisaküla miilitsad (vasakult): Leo Kivisild ja August Rääim. 1941 (EFA.433.1.6806)

Olulisem struktuurimuudatus oli iseisva kriminaalpolitsei kaotamine ja selle liitmine miilitsaga. Tööülesanded võrreldes varasemaga mõnevõrra laienesid. Kui varem tegelesid kriminaalpolitseinikud raskemate kriminaalkuritegudega, siis TTMV kriminaalosakonna ringkirjadest võib välja lugeda, et uued ülesanded olid mitmekesisemad, näiteks punaarmeelestest väejooksikute ning alimentide eest kõrvalehoidjate püüdmine ja pisivargused (nt. jalgrattavargused).⁶⁸ Kriminaaljälituse oluline ülesanne oli ka riiklikult tagaotsitavate kurjategijate (sh. n.-õ. poliitiliste kurjategijate) püüdmine.⁶⁹

Täiesti uue struktuuriüksusena tuli juurde Riiklik Autoinspeksioon, mille ülesanne oli registreerida mootorsõidukeid, jälgida liikluseeskirjadest kinnipidamist, aga tegeleda ka mootorsõidukite tehnilise ülevaatusega.⁷⁰

Uus struktuuriüksus oli ka eriosakond, mis tegeles lisaks salajasele kirjavahetusele veel tulirelvade lubade väljastamisega.⁷¹ Vastava loa saamiseks tuli esitada avaldus maakonnaosakonna erijaoskonnale. Samuti

ühiskonna üle kontrolli tugevdamiseks võeti eriosakonna poolt 1. novembrist kuni 1. detsembrini 1940 arvele kõik trüki- ja paljundusmasinad, omanikud (sh. asutused), kes pidid vastava masina registreerima maakonna miilitsaosakonnas, koos näidiste andmisega.⁷² Hiljem keelati paljundusmasinad eraisikutele üldse ära ja need pidi toodama kohalikku miilitsaosakonda.⁷³

Kui varem valmistas korraldajate ette politseikool, siis kiirkorras väljaõpet vajavate vastsete miilitsatega ei hakatud nii pikalt aega raiskama ja väljaõppealased küsimused läksid TTMV väljaõppeosakonna kompetentsi ja lahendati erinevate kiirkursustega.⁷⁴

TTM abistava organisatsioonina moodustati 1940. aasta lõpus vabatahtlik brigadimiilits. Iga sellesse astuja kohta koostati isiklik toimik ja ainus konkreetne nõue oli üldjoones sobiv sotsiaalne päritolu. Enne liikmeks võtmist kontrolliti avaldus üle ENSV NKVD eriosakonnas.⁷⁵ Brigadimiilitsaks astuda soovija pidi esitama elulookirjelduse ning asutuse või ette-

⁶⁸ RA, ERA.R-34.2.81, Miilitsavalitsuse kriminaalosakonna ringkirjad, 27.02.1941–21.03.1941.

⁶⁹ RA, ERA.R-1726.1.1, 16, TTM Viljandi osakonna ülema J. Pöderi ringkiri 12. veebruarist 1941.

⁷⁰ Näiteks veoautode tehniline ülevaatus teostati autoinspeksiooni poolt 16.–22. oktoobrini 1940. Vt. RA, ERA.R-34.1.9, 22, ENSV kommunaalmajanduse rahvakomissari asetäitja kiri ENSV NKVD TTMV ülemale 15. oktoobrist 1940.

⁷¹ Relvaluba kehtis ainult ENSV territooriumil. Elukoha vahetusel tuli relv registreerida elukohajärgses TTM asutuses. Keelutsooni või sõjaseisukorra piirkonda minekul tuli relv 24 tunni jooksul registreerida. Vt. RA, ERA.R-34.1.105, 9.

⁷² RA, ERA.R-34.1.9a, TTMV teadaanne 1940. aasta oktoobrist.

⁷³ RA, ERA.R-955.1.2, 6. TTM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 16. jaanuarist 1941.

⁷⁴ Kui vaadata 1940. aasta lõpust pärinevat õppeplaani, siis said juhtivtöötajad kiirkorras õpet järgmistes küsimustes: korrapidajate instrueerimine; miilitsapostide paigutus ja dislokatsioon linnaosakondades, kinnipeetute transportimine, arvestuse korraldamine, protokollide koostamine Vt. RA, ERA.R-34.1.24, 1–3, Plan raboty otdela sluzhby i boevoj podgotovki Upr. RK. Militsii NKVD ÉSSR na nojabr´-dekabr´ m-c. 1940 g. (koostanud TTMV ülema asetäitja miilitsa vanemleitnant Golubkov).

⁷⁵ Vt. nt. RA, ERA.R-34.1.107, 2–34. Tekstiilivabrikust „Kommunaar” brigadimiilitsasse vastuvõetute isiklikud toimikud.

võtte üldkoosoleku ja/või juhataja soovitusel. Kohalikus brigaadis pidi olema 5–25 inimest.⁷⁶

Maakonna miilitsaosakonna juures tegutses organisatsioon. Suurematesse keskustesse saadeti ühiskondlik inspektor, kelle tööd juhtis keskuses paiknenud vanem ühiskondlik inspektor. Brigaadi eesotsas seisis brigadir, kelle valis ja kinnitas kohaliku TTM osakonna ülem. Kui ettevõttes, asulas või mujal oli mitu brigaadi, siis nende tööd juhtis vanembrigadir.⁷⁷

Juhendkirjade järgi oli brigaadimiilitsate ülesandeks „võitlus kontrrevolutsioonilise ja klassivaenulise elemendi, salakuulajate, trotskistide, kahjurite, varaste ning huligaanidega”. Lahtiseletatult kasutati brigaadimiilitsaid korrapidamisel teatrites, kinodes, rahvapildudel, klubides, lugemisnurkades, valimisjaoskondades, spordivõistlustel, laatadel, punanurkades jm. Nad pidid abistama miilitsamehi patrullimisel ja vahiteenistuses. Oluline ülesanne oli „sotsialistliku omandi” kaitse, seda eriti käitistes. Suuremates majades ja ühiselamutes pidid brigaadimiilitsad otsima peamiselt passita ja sissekirjutuseta elanikke, kuid teoreetiliselt võitlema ka joomarluse ja ebasanitaarsete tingimuste vastu. Keelatud oli brigaadimiilitsaid kasutada kirjade laialikandmisel ja ruumide koristamisel. Kriminaaljälituses võis neid kasutada valikuliselt. Brigaadimiilitsad ei tohtinud iseseisvalt kedagi arreteerida ega läbiotsimisi teostada. Samuti oli keelatud neile anda relvi ja tutvustada salajase töö meetodikat.⁷⁸

Töölis-talupoegade miilitsa ülesanded

Miilitsa ülesanded olid niisama laialdased nagu välispolitseil. See tähendab järelevalvet seaduste, määruste ja korralduste täitmise üle, abinõude tarvituselevõtmist korra ja rahu tagamisel, isiku, tema varanduse ja riigikorra vastu suunatud tegevuse ärahoidmist, ilmsiks tegemist ja kõrvaldamist. Rajoonivolinikud pidid iga nädal saatma päevasündmuste kokkuvõtteid maakonna miilitsaosakonna ülemale. Ära tuli märkida tulekahjud, mõrvad, suuremad vargused, riigivara kõrvaldamised, poliitilised sündmused, meelevaheldused jms.

N.-ö. poliitilised kuriteod miilitsa kompetentsi ei kuulunud, küll fikseeriti n.-ö. riigivastase sisuga jutte, poliitilise sisuga kuulujutte, ähvardusi jms. N.-ö. poliitilise värvinguga kuriteoilmingust tuli kiiresti teavitada maakonna NKVD osakonna operatiivtöötajaid.⁷⁹ Lisaks riigivastase tegevuse konkreetsete juhtumite fikseerimisele oli üks miilitsatöötajate töömahukamaid ülesandeid koostada üldpoliitiline aruanne oma tegevuspiirkonnas. Selles tuli ära märkida: milline oli rahva meeleolu; kuidas hinnatakse miilitsa, ÜK(b)P, ametiühingute tegevust; kuidas suhtutakse üldisemalt riigikorda jm. Ülevaade tuli koostada veel sellest, millega käesoleval hetkel tegelesid „kodanlus ja kulakud” – kas nurisesid, ja kui nurisesid, siis millisel määral ja mille üle; milliseid poliitilisi anekdoote räägitakse; kuidas suhtutakse natsionaliseerimisse, maareformi jpm.⁸⁰

Valitsuse ja kohalike organite poolt välja antud sundmääruste rikkumise kohta tuli miilitsal koostada protokoll, üle kuulata tunnistajad ja saata materjalid kohaliku miilitsaosakonna sekretärile, kes edastas need TTM osakonna ülemale (või keskosakonda) läbivaatamiseks. Osakonnaülemal oli õigus määrata ühe kuu jooksul trahv oma kompetentsi piires. Kui trahv polnud 25 päeva jooksul tasutud, saadeti see administratiivkorras jaoskonnakohtunikule otsustamiseks ja väljanõudmiseks. Administratiivprotokollid, mis kuulusid kohtu kompetentsi, saadeti otse kohtusse.⁸¹

⁷⁶ RA, ERA.R-1726.1.1, 12–12p, TTM Viljandi osakonna ülema ringkiri TTM kaastöö brigaadide organiseerijatele 21. jaanuarist 1941.

⁷⁷ RA, ERA.R-955.1-2, 4–5, TTM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 12. jaanuarist 1941.

⁷⁸ RA, ERA.R-955.1.2, 1–3, TTM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 14. jaanuarist 1941.

⁷⁹ RA, ERA.R-955.1.1, 35, TTM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 11. oktoobrist 1940.

⁸⁰ RA, ERA.R-955.1.2, 28, TMM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 27. jaanuarist (Küsimusi üldpoliitilise aruande koostamiseks).

⁸¹ RA, f. ERA.R-34, Ajalooline õiend. Töölis-Talupoegade Miilitsavalitsus 1940–1941 (koostanud H. Pihelgas, 1983).

Lisaks oli miilitsal veel rida ülesandeid teiste ametkondade alalt: keelutsoonidesse sisesõit, elanike registreerimine, NSV Liidu baasidesse tööle lubamine, Saksamaale ümberasunute asjade kontrollimine jm. Oluline oli veel kehtivate viisade ja välispasside⁸² järelevalve ning välismaalaste registreerimine. Miilitsa registreeritud kokkuvõtted kodakondsuseta isikute ja välismaalaste kohta tuli saata TTMV-sse 15. novembriks 1940.⁸³ NSV Liidu kodakondsuse taotlejad pidid kõigepealt esitama avalduse TTMV-le. Olemasolevatest materjalidest võib järeldada, et enamik kodakondsuse soovijaid olid Poola kodanikud, kellest osa oli Eestis elanud juba aastaid, ja seoses sellega, et *de facto* polnud enam ei Poola kodakondsust, ei jäänud muud üle kui taotleda NSV Liidu oma. Kuid teiste hulgas esineb näiteks vähemalt ühe Suurbritannia kodaniku avaldus saada NSV Liidu kodakondsus (rahvuselt küll eestlane).⁸⁴

Üks ülesanne, mis varasemalt välispolitseiilt päranduseks saadi, oli fotografeerimislubade taotlemine.⁸⁵ Samuti vastuvõttude, koosolekute, piduürituste jms. korraldajate avalduste läbivaatamine, registreerimine ja/või avalduse tagasilükkamine. Avalduses tuli ära näidata, millal ja kus üritus toimub, kes kõnelevad (või laulavad, tantsivad jm.) ning kes vastutab korra eest. Lisaks pidi ära märkima, kas üritusel toimub alkoholiga kauplemine ja kas on kohale vaja miilitsatöötajat.⁸⁶

NSV Liidu majandussüsteemi iseärasuste tõttu kujunes TTM-i üheks enam aeganõudvamaks tegevuseks spekulatsiooni vastu võitlemine. Näiteks kästi ENSV RKN määrusega 2. oktoobrist 1940 spekulatsiooni vältimiseks miilitsal kontrollida, et keegi, kellel ei ole äri-tunnistust, ei ostaks kokku liiga palju kaupa, üle oma isikliku tarbimise.⁸⁷ Miilitsat kohustati spekulatsioonijuhtumid viie päeva jooksul läbi vaatama ning kontrollima: 1) kas müügiiks välja pandud kaubal on hind juures; 2) kas jaemüüjad hoiavad alles hulгимüüjate arved; 3) kas ärides või turgudel müügil oleva kauba omandamis- ja müügihinna vahe ei ületa maksimaalset juurdehindluse protsendimäära (kui oli üle protsendimäära, siis tuli teostada juurdus ja materjalid üle anda hindade inspektuurile seisukoha võtmiseks).⁸⁸ Miilitsatöötajad pidid koos mõtude ja kaalude volinikuga lisaks ka süstemaatiliselt kontrollima kaalusid ja muid kaubanduses tarvitusel olevaid mõõteriistu.⁸⁹

Sarnaselt prefektuuridega oli miilitsal oluline roll alkoholiga kauplemise lubade väljastamisel või probleemide korral selle äravõtmisel.⁹⁰ TTM ülesanne oli koguda andmeid ja edastada need maksude talitusele, tagamaks, et alkoholiga kauplejad ei asu koolide, vallamajade, rahvamajade, sõjaväeasutuste, vanglate, haiglate läheduses (linnades keeluala kuni 100 m, maal kuni 500 m). Arvestada tuli sellega, et alkoholi müüvaid asutusi ei oleks tihedamalt, kui neid oli varem. Ruumid pidid olema puhtad ja piisavalt suured ning müüjaks karistamata usaldusväärne isik. Kõigi nende kogutud andmete alusel esitas kohalik miilitsaülem oma arvamuse, kas alkoholimüügi luba anda/pikendada või mitte.⁹¹ 1940. aasta lõpus alkoholipiiranguid lõdvendati ja loa kaubelda ilma erilubadeta said riiklikud ja ühistegelikud koloniaal- ja segakauplused.⁹²

Eespool loetletud ülesannete valguses hakkasid kohe ilmema ka probleemid ja vastsed

⁸² TTM ei väljastanud välispassi, küll aga korjas neid elanike käest ära ja võttis hilinejaid vastutusele. Vt. RA, ERA.R-34.1.56.

⁸³ RA, ERA.R-955.1.1, 26, TTMV ülema ringkiri oktoobrist 1940.

⁸⁴ Vt. nt. RA, ERA.R-34.1.63, Avaldused NSV Liidu kodakondsusesse astumiseks.

⁸⁵ RA, ERA.R-34.1.9, 86, TTMV sekretariaadi kiri „Rahva Hääle” toimetusele 20. detsembrist 1940.

⁸⁶ Vt. nt. RA, ERA.R-34.1.25, Avaldused pidude ja koosolekute registreerimiseks, 14. detsember 1940 kuni 29. aprill 1941.

⁸⁷ ENSV RKN määrus spekulatsiooni vastu võitlemise kohta, 2. oktoobrist 1940. – ENSV Teataja 1940, 17, 189.

⁸⁸ RA, ERA.R-34.1.1, 11, TTMV ülema ringkiri miilitsajaoskondadele ja maarajoonide ülematele.

⁸⁹ RA, ERA.R-955.1.1, 72, TTMV ülema asetäitja Golubkovi ringkiri 23. novembrist 1940.

⁹⁰ Vt. nt. RA, ERA.R-34.1.9, 3, TTMV ülema kiri Tallinna linnavalitsuse tervishoiu osakonnale Tallinna Eesti Seltsi „Lootus” restoranilt alkoholiga kauplemise loa mittepikendamisest, ruumide tingimustele mittevastavuse tõttu.

⁹¹ RA, ERA.R-955.1.1, 17–18, ENSV Rahanduse Rahvakomissariaadi Maksude Talituse ringkiri kõikidele TTM osakondade ülematele 21. septembrist 1940.

⁹² RA, ERA.R-955.1.1, 81, TTM Tartumaa osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 19. detsembrist 1940.

miilitsaorganid ei saanud oma ülesannetega hakkama. Ühelt poolt suurenes sovetivõimuga bürokraatia, teiselt poolt polnud uus kaader kogenematuses ja/või vähesest kirjaoskusest tingituna võimeline ülesandeid korrektselt täitma. Nii üritati paljudest neist ka lahti saada. Näiteks kui varem paigutas plommid ohtlikele jõuseadmetele, nagu katlad jms., välispolitsei, siis 1940. aasta novembris teatas TTMV Eesti Rahvuslikule Jõukomiteele, et edaspidi paigutagu nad plommid ise, sest see pole TTM ülesanne.⁹³ Kui varem oli välispolitsei üks ülesandeid trahvide väljanõudmine ning igasuguste asutuste ja organisatsioonide kutselehtede kättetoimetamine, siis vastavalt TTMV ülema ringkirjale 12. septembrist 1940 võis TTM sisse nõuda vaid sisekaitse ülema või TTMV poolt määratud trahve, ning samuti lõpetati kutselehtede laialitoimetamine.⁹⁴ Kuna neid ülesandeid kellelegi teisele ei pandud, siis kokkuvõttes tekitas see nii suure segaduse⁹⁵, et 17. septembril muutis TTMV oma korraldust ja tegevus jätkus samadel alustel nagu välispolitsei päevil.⁹⁶

Nõukogude võimu tulekuga suurenes hüppeliselt igasuguste üksikasjalike ankeetide osakaal ühiskonnas, mis koormas TTM tööd sedavõrd, et alates 30. oktoobrist 1940 lõpetati erinevate tunnistuste väljaandmine (karistamatus, perekonnaseis, sotsiaalne päritolu, varanduslik seis jms.). Samal päeval lõpetati järjekordselt ka trahvide sissenõudmine ja kutselehtede väljastamine.⁹⁷

Tõsiseks probleemiks kujunes maksuvõlgade väljanõudmine. TTMV soovitas võlad sisse nõuda kohtu teel.⁹⁸ Novembris teatati, et maksude väljanõudmine pole üldse TTM ülesanne, viidates mingile ENSV RKN määrusele 1940. aasta oktoobrist.⁹⁹

Sama kehtis sadamamaksude kohta. Kui varem kogus neid välispolitsei, siis pärast selle likvideerimist ei tegelenud asjaga enam keegi. ENSV tolliasjade büroo juhataja informeeris 20. oktoobril TTMV-d, et seni olid maksud ebaseaduslikult kokku kogunud sadama- ja majakavahid, ning palus, et asi lõpuks ära lahendataks.¹⁰⁰

Lõpetuseks

Kuidas oleks lammutatud Eesti Vabariigi riigiparaati juhul, kui Eesti oleks 1939/40. aastal vastupanu osutanud, jääb igal juhul spekulatsioonide teemaks. Vaevalt see Eesti Vabariigi riikluse seisukohast midagi erilist oleks muutnud, küll oleks kindlasti olnud raskem ära kasutada kohalikku seadusandlust ja jäänuks ära ka erinevad vaheetapid.

Üks tõsisemaid katsumusi oli üleriikliku politseiaparaadi ülevõtmine. Kui Tallinnas ja suuremates linnades leidis piisavalt uue võimu silmis puhta ankeediga seltsimehi, kes nõukogude korra tingimustes oma elujärge ja ühiskondlikku staatust tõsta soovisid, siis valdades ja väiksemates linnades oli kaastööliste leidmine tunduvalt keerulisem. Kuna Eesti Vabariigi okupeerimist ja annekteerimist ei soovitud ülemäära avalikult eksponeerida ega seoses sellega ka usaldusväärset, kuid umbkeelset kaadrit sisse tuua, siis tuli kasutada neid, kes olid kohapeal saadaval. Kommunistliku partei organisatsioon Eestis oli väikesearvuline ja ühiskondlikult üsna väikese mõjujõuga. Lisaks ei usaldatud Moskvas kohalikke kommuniste ja, nagu aeg näitas, osutusid paljud avalikud ja salajased kommunistid hiljem „provokatoriteks“ ja väidetavateks poliitilise politsei kaastöötajateks.¹⁰¹ Abikäe ulatasid küll „kapi-

⁹³ RA, ERA.R-34.1.9a, TTMV sekretariaadi ülema Raderi kiri Eesti Rahvuslikule Jõukomiteele 26. novembrist 1940.

⁹⁴ RA, ERA.R-955.1.1, 5, TTMV ülema ringkiri 12. septembrist 1940.

⁹⁵ Vt. nt. RA, ERA.R-34.1.9a, TTM Tallinna 7. jaoskonna ülema kiri TTMV ülemale 14. septembrist 1940.

⁹⁶ RA, ERA.R-955.1.1, 8, TTMV ülema ringkiri 17. septembrist 1940.

⁹⁷ RA, ERA.R-955.1.1, 47, TTM Tartu osakonna ülema A. Kalvo ringkiri 30. oktoobrist.

⁹⁸ RA, ERA.R-34.1.9a, TTMV sekretariaadi ringkiri 1940. aasta oktoobrist.

⁹⁹ RA, ERA.R-34.1.9a, TTMV ülema kiri ENSV kommunaalmajanduse rahvakomissarile, november 1940.

¹⁰⁰ RA, ERA.R-34.1.9a, ENSV Tolliasjade büroo juhataja kiri TTMV ülemale 20. oktoobrist 1940.

¹⁰¹ Näiteks lasti sarnaste süüdistustega maha Johannes Varese valitsuse siseminister Maksim Unt, ENSV NKVD sekretariaadi ülem Nikolai Härms, RO staabiülem Johann Jako jt.

talismis pettunud“ vasakpoolsed intelligendid, kuid ka neid polnud just palju. Lisaks peeti neid sovetivõimu silmis siiski ideoloogiliselt pigem „kasulikeks idiotideks revolutsioonilises situatsioonis“ kui töörahva riigi ülesehitamise kandvaks jõuks.

Kui rahvamajanduses, sõjaväes ja omavalitsustes peeti üleminekuperioodil võimalikuks kasutada ka uue võimuga kaastööd teha soovivaid (või sunnitud) „vana korra“ aegseid tegelasi (kui mitte just juhtival kohal, siis vähemalt tehniliste töötajatena), siis politseis polnud nende rakendamine ideoloogiliselt võimalik. Teiselt poolt, vaadates näiteks välispolitsei ja TTM-i laialdasi ülesandeid, ei piisanud selles ametis ainult „revolutsioonilisest südametunnistusest“. Eriti maapiirkondades oli uue korra juurutamisel TTM isegi olulisem kui vallavalitsus. Ülesannetega hakkamasaamiseks oli puhta ankeedi kõrval vaja tunda ka kirjatarkust, seadusi, kohalikke olusid jpm. Jõhkardist, napi aru ja haridusega miilitsamehest oleks sündinud pigem rohkem kahju kui kasu.

Nii tuli enne välja selekteerida sobilikult tausta ja isikuomadustega kaastöötajad, kes miilitsameheks sobiksid. Välispolitsei ülevõtmisel rakendati üsna omapärast skeemi ja kaadri taimelavaks sai 1940. aasta juunipöörde ajal tekkinud „tööliskaitse“, millest sama aasta juulis formeerus üleriiklik organisatsioon nimega Rahva Omakaitse. Kokku koondas see oma likvideerimise ajaks mitut tuhandet uue võimuga koostööd teha soovivat vabatahtlikku; ja mis peamine, see seltskond oli enamikus pärit ideoloogiliselt vastuvõetavast keskkonnast ehk „töölisklassist“. Organisatsioon tegutses kolm kuud ning selle ajaga oli võimalik välja valida isikud, kelle tausta ja võimekust sai mõnevõrra kontrollida abipolitseilistes ülesannetes, ühtlasi parandada vajalikke oskusi kiirkorras tehtud väljaõppe ja poliitpropagandaga. Kas see just täielikult õnnestus (ja kas pidigi õnnestuma?), on teine teema. Juba 1940. aasta sügisel, kui vastne miilitsakaader tegevusse asus, osutus üleminek konarlikuks ja ülesannete täitmine paljus ülejõukäivaks. Ka polnud TTM kaader, hoolimata selekteerimisest, just päris see, mida eeldati. Selgus, et kuritegude vastu võitlema seatud organisatsioonis endas oli üsna palju kriminaalset elementi (pigem siiski võimupiiride ületajaid ja joodikuid). Kuna töörahva riik ei saanud sallida lodevat miilitsaorganisatsiooni, oldi sunnitud tarvitusele võtma vastavad meetmed. Näiteks anti 1. oktoobrist 1940 kuni 31. märtsini 1941 Balti ringkonna NKVD sõjatribunali alla 31 miilitsatöötajat. Lisaks toimus arvukalt teenistuslikke juurdusi, kus vastsete miilitsameeste suhtes näidati üles üsna suurt leebust, sest kedagi paremat polnud ka kuskilt võtta.¹⁰² Selgub ka, et laialt levis joomases olekus tööle ilmumine ja töökohustuste täitmine ning vormis olles joogikohtades viibimine. Juba paar nädalat pärast TTM organiseerimist pidi TTMV ülem E. Petree andma korralduse, millega keelati miilitsameestel joogikohtades viibimine, seda nii vormirõivastuses kui ka ilma, seal joomisest, ärplemisest, ähvardamisest ja kaklemisest rääkimata.¹⁰³ Kuna miilitsamehed esindasid võimu, siis anti ka korraldus, et need eriti tööülesannete täitmisel viisakad välja näeksid.¹⁰⁴

Lõpetuseks tsitaat Järvamaa NKVD osakonna ülema Erhard Leppiku sulest, mis üldjoontes iseloomustab keskmise miilitsamehe ametialaseid oskusi: „Miilits aga koosneb inimestest, kes vaevalt on suutelised korraliku protokolliga koostama, ilma vastavate kursuste korraldamiseta. Vargused aga võtavad hoogu iga päevaga, kuna vargapoised kasutavad miilitsaorganisatsiooni organiseerimise nõrkusi.“¹⁰⁵

¹⁰² RA, ERAF.1.1.184, 1–7, Obzor po delam o prestuplenijax sredi rabotnikov milicii Èstonskoj SSR za IV kvartal 1940 g. i I-j kv. 1941 g (koostanud Balti ringkonna NKVD vägede prokurör Palkin, 12.04.1941).

¹⁰³ RA, ERA.R-34.1.3. 1, TTMV ringkiri nr. 1491 T. T. Miilitsa osakondade ülematele, 16. septembrist 1940.

¹⁰⁴ Näiteks TTM Petseri osakonna ülem Julius Skiller andis 3. oktoobril 1940 korralduse, et TTM töötajad peavad viisakalt käituma ja välja nägema: „Korralikult juukseid lõigata ja neid kammida ning habet ajada. Kūūned puhtad hoida ja viisakalt riietuda.“ Vt. RA, ERA.R-1760.1.2, 70.

¹⁰⁵ Oskamatult täidetud protokollid tõid muu hulgas kaasa selle, et kriminaal- ja administratiivajurü otsustavad kohtunikud saatsid puudulikult vormistatud dokumendid miilitsasse tagasi ja paljudel juhtudel polnudki võimalik süüdlasi karistada. Vt. RA, ERAF.1.1.46, 1–8, NKVD Järvamaa osakonna ülema Erhard Lepiku informatsioon EK(b)P KK-le 16. septembrist 1940.